

EGY HIVATALNOK PÁRHUZAMOS NAPLÓI A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGRÓL*

Az elmúlt évszázadok során keletkezett és nagy számban fennmaradt naplók közül különösen érdekesnek számít egy párhuzamos feljegyzéssorozat, amelyet írója éveken keresztül vezetett: az egyikben magánéletének eseményeit, a másikban a magyar és az egyetemes történelem aktuális mozzanatait örökítette meg. E naplók szerzője Lowetinszky János József, aki 1866-ban született Pesten és itt is nőtt fel. 1918 és 1920 között Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyénél dolgozott kishivatalnokként. A magyarországi forradalmak idején a kezelőtisztviselők, a segéd- és a szolgazemélyzet főbizalmija lett. 1919. május 17. – június 7. között a vármegyháza gondnoka is volt, ám június 27-én rendelkezési állományba helyezték és így érte meg a Magyarországi Tanácsköztársaság (a továbbiakban: Tanácsköztársaság) bukását is. 1935-ben halt meg. Világszemléletéről összefoglalóan Balogh János Mátyás azt írta, hogy a magyar mellett (noha nem léteztek magyar felmenői, szülei cseh–morva származásúak voltak) egy lengyel származású ükapa révén lengyel identitása is volt. Az osztrákokról és általában a szlávokról – bécsi és morvaországi rokonságának meglétével együtt – nem volt jó véleménnyel, mint ahogyan a zsidókról sem. Lowetinszky római katolikus, hosszú ideig függetlenségi párti volt, aki az 1920-as évek elején ezt írta önmagáról: „Nagy sovíniszta voltam, de a háborús és utána következő, különösen az utána következő évek kiábrándítottak.”¹

Naplóit évtizedeken keresztül vezette, hosszú időn át párhuzamosan két sorozatot is, ilyen feljegyzéseket készített a Tanácsköztársaság fennállásának heteiben is.² 1919. június 26-ai, a korabeli álhírekkel kapcsolatos szavaiból tudjuk, hogy

* A tanulmány a Budapest Főváros Levéltára és az MTA Lendület Trianon 100 Kutatócsoport szervezésében megrendezett Mérlegen a Tanácsköztársaság című konferencián (2019. május 15–16.) elhangzott előadás írott, bővített változata.

¹ Lásd Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény (a továbbiakban: FSzEK BpGy), B 0910/209. Juventus ventus 19. E kötetben, a Proletárdiktatúra című részben Lowetinszky összefoglalóan is áttekintette tevékenységét a Tanácsköztársaság idején, lásd Uo. 27–31. A korabeli szövegeket a mai helyesírással közlöm, a kurzívák az idézetekben az eredeti kiemeléseknek felelnek meg. A naplóról lásd például *Balogh János Mátyás: Švejk-jegyzetek*. <https://bit.ly/2JdPcL9> (letöltés 2019. máj. 8.); *Uő: Kisemberek kishitelei a 19. század végi Budapesten*. Aetas 25. (2010) 2. sz. 123–124.

² Lowetinszky magánéletének eseményeit megőrkítő ekkori naplóját lásd FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19 évszámokkal ellátott kötet; a magyar és az egyetemes történelem eseményeit tárgyaló ekkori naplóját lásd FSzEK BpGy B 0910/209. 1919 évszámmal ellátott kötet. A történelmi tárgyú naplóban a Tanácsköztársaság időszakának megőrkítését szolgálta az a sajátos eljárás is, hogy márc. 22. – aug. 2. közötti feljegyzéseit a hivatalnok csaknem végig vörös színű tintával írta, ekként alkalmazva a diktatúra egyik legfontosabb jelképét: a vörös színt. A naplókról lásd például Negyven év óta vezetett naplóját

milyen jövőt szánt ezeknek a szövegeinek: „Azért jegyzem ezt a sok összevisszaságot, hogy a később olvasó, aki a fejleményeket talán jobban ismeri, láthassa, miképp volt megkavarodva a nép és mily vad hírek kerengtek.”³ Július 13-ai kijelentései azonban már egyfajta kifáradásról és kényszerességről tanúskodnak e tevékenységénél: „Halálosan meguntam már, de ha már megkezdtem a hőskölteleményt, regisztrálni akarom szegény, jobb sorsra érdemes nemzetünk tragédiáját is, ha Isten ő szent felsége megengedi, s ha regisztráltam a béke fájdalmas feltételeit, bizony nem írom tovább ezt a sok hazugságot és népcsalást. Dixi.”⁴

A Tanácsköztársaság idején a Budapesten dolgozó, a diktatúra időszakának számos mozzanatát naplóiban megörökítő, azokat nem ritkán értékéllő Lowetinszky állásfoglalásait mindenekelőtt *saját, személyes tapasztalatai alapján* alakíthatta ki. Így például május 6-ánál ekként írt a fővárosról: „Istenem, mivé lett ez a ragyogó, életkedvtől pezsgő, gyönyörű város, most kihalt, a boltok redőnyei leeresztvék, a boltok üresek. [...] Vége a dínomdánomnak, a zenétől hangos éjszakáknak, nagyon, de nagyon beteg ez az ország, ha a szíve ilyen helyzetben van.”⁵ Gyakran *ismerőseitől, munkatársaitól szerzett információkat* és ezek nyomán fogalmazta meg értékelését, amint azt a május 13-ai naplóbejegyzése is mutatja: „Kérem Kovácsy Marcit, a rákospalotai lutheránus papnak nálunk aljegyzősködő fiát, mi van az atyjával, azt mondja, már 14 napja a gyűjtőfogházban van, és már mondotta többször, akasszák fel, ha vétkes, de ne mortifikálják ilyen módon. Úgy látom, hogy a középosztály nagy részét lakat alá tették, biztonsági intézkedésnek ez elvégre is jogos a proletárdiktatúra részéről.”⁶ Tájékozódásához, véleményei megalkotásához igyekezett felhasználni a korabeli *napilapok híryanagát* is: mindenekelőtt a 19–20. század fordulójától fokozatosan erősödő függetlenségi ellenzéki irányba forduló *Pesti Hírlapét*,⁷ majd mivel május közepétől a diktatúra döntéshozói szüneteltették az újság megjelentetését,⁸ rendszeresen forgatta az

felajánlotta a Fővárosi Könyvtárnak egy nyugalmazott tisztviselő. Magyarország, 1931. július 30. 11., újabban például *Vörös Boldizsár: Egy vármegyei hivatalnok az 1917-es oroszországi forradalmakról, avagy eszközök az eligazodáshoz a világtörténelemben*. In: *Üő: Esmék, eszközök, hatások. Tanulmányok a magyarországi propagandáról, 1914–1919*. (Médiatudományi Könyvek) Bp. 2018. 107–116.

³ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. jún. 26. sz. n.

⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 13. sz. n.

⁵ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. máj. 6. sz. n.

⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. máj. 13. sz. n. *Vő. Bődök Gergely: Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921)*. Doktori (PhD) értekezés. Kézirat. Eszterházy Károly Egyetem. Eger 2018. 279.

⁷ Ehhez újabban lásd *Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Bp. 2016. 278–280., 311., 318.

⁸ Ezzel kapcsolatban máj. 14-ei naplóbejegyzésében Lowetinszky ezt írta: „A Forradalmi Kormányzótanács elrendeli a »Pesti Hírlap« szüneteltetését, s indokolja ezt a fenyegető papírhíánnyal [...] Bánt a dolog annyiban, hogy miután a háború keletkezése óta ezt a lapot kötettem be, szerettem volna, ha végig ezzel csinálhattam volna ezt a nagy contrebantiót [?].” FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. máj. 14. sz. n.

egyesült párt napilapját, a *Népszavát*.⁹ Május 3-ai naplóbejegyzésében minden bizonnyal a *Pesti Hirlap* aznapi számának *A munkásság fegyverrel védi Budapestet és a proletárdiktatúrát* című írásából¹⁰ idézett, így kifejezésre juttatva az adott szövegrész jelentőségét, és ezzel kapcsolatban megfogalmazta saját állásfoglalását: „Hogy milyen finom kérdésekkel is foglalkozik a lelkes munkástanács, bizonyítja az, hogy pl. Kun Béla így beszél: »a másik kérdés, kell-e nekünk most a túszoikat legyilkolni, kell-e nekünk most politikai foglyainkat meggyilkolnunk. Én erre nemmel felelek«. Persze, hogy nemmel felelt, mert akkor az ő bőre sem biztos. Hát ilyen hangon még a legvadabb abszolutizmus idején sem tárgyaltak. Jó lenne, ha már vége lenne, ez már vérlázítóvá válik.”¹¹ Június 11-énél papírra vetett szavai, amelyekkel a diktatúra cenzúrájával megjelent lapokat „a hazugságok forrásá”-nak minősítette,¹² azonban azt mutatják, hogy korántsem tekintette azokat megbízható információkat közlő kiadványoknak. Így Lowetinszky nem egyszer alkalmazta azt az eljárást, hogy egy nyomtatásban megjelent rendeletből következtetett valamilyen aktuális probléma meglétére, például április 13-ánál: „Úgy látszik, a Vörös Őrségben nem valami megbízható [így!], mert elrendelik, ha bármely alakulatnál ellenforradalmi mozgalom észlelhető, vagy ha a személyzet fosztogat, vagy a szállításban egyeseket erőszakkal akadályoz, tettenérés esetén azonnal a helyszínen halállal büntethető, minden törvényszéki eljárás mellőzésével. Furcsa alakokból lehet ilyenformán toborozva a Vörös Őrség, ha ilyen drákói rendszabályra van ellene szükség.”¹³ Mindezekon túl pedig arra is sor került, hogy a naplóíró meghallgatta az egyik tanácsköztársasági vezetőnek a diktatúra helyzetével foglalkozó előadását és ennek nyomán fogalmazott meg következtetéseket. Július 2-ai feljegyzésében arról számolt be, hogy „Végighallgattam ma este Garbai Sándor tanácsköztársasági elnöknek a Dohány utca 76. sz. párthelyiségben elmondott 1 ½ órás beszédét. Az elnök közléstermetű, köpcös, szemita jellegű arcú, mesterkélt járású egyén, kitűnő szónok [...] azt az impressziót merítem belőle [tudniillik a beszédből – V. B.], hogy a vezetők teljesen tudatában vannak annak, hogy ez az állapot tartthatatlan és, hogy a játszma el van veszve. Annyi bizonyos, hogy több tájékozódást

Vö. József Farkas: A Tanácsköztársaság sajtója. In: *Uő: Értelmiség és forradalom. Kultúra, sajtó és irodalom a Magyar Tanácsköztársaságban*. Bp. 1984. 151–152.

⁹ Ehhez lásd például 14. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész.

¹⁰ A szöveget a lap 2. oldaláról Lowetinszky kisebb, ugyanakkor annak lényegét nem érintő hibákkal idézte.

¹¹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. máj. 3. sz. n. Lowetinszky értékelése figyelemre méltó adalék a tanácsköztársasági vörösterorra adott korabeli társadalmi reakciók vizsgálatához: e szerint a naplóíró már az felháborította, ahogyan a diktatúra vezető politikusa beszélt a túszoik kivégzésének kérdéséről – akkor is, ha éppen amellet foglalt állást, hogy nem szükséges meggyilkolni őket!

¹² FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. jún. 11. sz. n.

¹³ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. ápr. 13. sz. n. Vö. ehhez Akik a Vörös Őrségnél ellenforradalmat szítanak, a helyszínen halállal büntetendők. *Pesti Hirlap*, 1919. április 13. 4.

szereztem a beszédből, mint kétheti »Népszava«-olvasásból”.¹⁴ Az idézet utolsó mondata jelzi: Lowetinszkytól nem volt idegen az az eljárás, hogy tájékozódásai során összevesse forrásait azok megbízhatósága szempontjából.

Ugyanakkor nemcsak az *ilyen forráskritika*, hanem más eszközök is segíthették a naplóíró eligazodását a Tanácsköztársaság történeteiben, illetve az ezekkel kapcsolatos értékeléseinek megfogalmazásánál. Ilyenek voltak például *vallásosságának elemei*, amelyek felhasználásával ábrázolhatta Magyarország helyzetét április 18-ai, nagypénteki naplóbejegyzésében. Az egyházi szertartáson „elvégezve ájtatosságom hallgattam megrendülve Jeremiás siralmait, eszembe jutott szegény hazám sorsa s nemzetemnek kálváriája, amelynek, úgy látom, még nem ért végére. [...] Szomorú egy húsvét ez, azt hiszem, most kezdődik szegény magyarok nagyhete, kínszenvedése és keresztre feszítettése”.¹⁵ A történelem alakítójaként írt Istenről március 22-ei, a magyar nemzet pusztulását vizionáló naplórészletében: „*Bár ne úgy lenne, s ne adná úgy Isten*”.¹⁶ *Az emberi történelem folyamatának egészéről kialakított nézetei* szintén elősegíthették az aktuális helyzet értékelését. Július közepén Lowetinszky azt írta, hogy „Még mindig nem nyert ez az átkos tülekedés véget s a természet koronája: az ember még mindig irtja fajtát. Már egyenesen kétségbeejtő ez az állapot, de az emberiség határtalan gögijében már nem ismert Istent és így sorsát megérdemli.”¹⁷ Tájékozódásainál további eszközei voltak *a történelem egyes szakaszairól meglévő ismeretei*, amelyekkel a magyarországi tanácsköztársasági események értékeléséhez párhuzamokat alkothattott. A párhuzam múltbeli eleme származhatott az egyetemes történelemből, a naplóíró születése előtti évszázadokból, amint azt az április 16-ai bejegyzés mutatja: „Gross elvtárs a burzsoáktól még a levegőt is el akarja venni, mindent a proletároknak akar juttatni. Hm, ezt a nótát 1789-ben is fújták a jakobinusok és sans-culotte-ok, és mi lett a nóta vége? Danton, Robespierre, Marat, Couthon, Mirabeau mivé lettek, Saturnus maga falta fel gyermekeit, s köztudomású, hogy minden akció reakciót szül, nem kell tehát túlfeszíteni a húrt, inkább meggyőzni az embereket, mint lebunkózni.”¹⁸ A történelmi párhuzam múltbeli eleme azonban

¹⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 2. sz. n. A beszéd jelentőségét Lowetinszky számára jelzi, hogy bár annak meghallgatása személyes élménye volt, részletes leírását mégsem a magánéletének mozzanatait tartalmazó naplójába, hanem a történelmi eseményekkel foglalkozó naplójába illesztette be. Ehhez lásd még 28. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész.

¹⁵ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. ápr. 18. sz. n.

¹⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. márc. 22. sz. n.

¹⁷ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 15. sz. n.

¹⁸ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. ápr. 16. sz. n. Vö. ehhez A központi munkás- és katonatanács első ülése. Kun Béla és Landler Jenő népbiztosok előadása. Pesti Hirlap, 1919. április 16. 2. Lásd még 20. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész.

származhatott a naplóíró által megélt magyarországi közelmúltból is: március 31-énél, egyebek mellett, az is olvasható, hogy „úgy látom, az uralomra jutottak sem sokkal különbek, mint előző elnyomóink, ezek is sűrűn hangoztatják az agyonlövetést, kirúgást etc., hát ez nem jó így, bosszú mindig bosszút szül, s ez baj.”¹⁹ Előfordult, hogy *egy fontos történelmi személy mondását* hasznáلتa fel a hivatalnok az aktuális probléma ábrázolásánál, így Pierre Victurnien Vergniaud, girondista politikus beszédének részletét: „félő, hogy a forradalom, mint Saturnus isten, felfalja saját gyermekeit”,²⁰ az 1919. április 16-ai szövegében.²¹ *A világ különféle jelenségeiről megalkotott, olykor közhelyszerű megállapítások*,²² ezekkel rokon jellegű ábrázolások is segíthették Lowetinszkyt az 1919-es magyarországi történelemben való eligazodásban. Ilyen volt a „minden akció reakciót szül” elv az április 16-ai,²³ a „bosszú mindig bosszút szül” elv a március 31-ei bejegyzésében,²⁴ és a „nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél” megállapítás a július 3-ai, különféle korabeli álhíreket tartalmazó naplórészletében. Ebben az áll, hogy egy látogatója „azt újságolja, hogy Körfi elolvasott egy táviratot, mely szerint az angol csapatok holnap este érkeznek meg a Nyugati pályaudvarra, amelyet ebből a célból ki is ürítettek volna, a tisztek részére egy szállodát, a legénység részére 2 laktanyát foglaltak le, a Szovjetházat már kiürítették, szóval holnap este alkonyodna be a proletárruralomnak, na meglássuk, mert nem sokat adok az ilyen híresztelésekre, bár azt is tudom, hogy nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél”.²⁵ Az országnak (emberi) testként, az ország problémáinak pedig betegségként való megjelenítését, amely eljárásoknak a Tanácsköztársaság időszakára már több évszázados hagyományai voltak,²⁶ szintén alkalmazta a naplóíró értékelésében: május 6-ai Budapestet a beteg ország beteg szíveként ábrázolja.²⁷ Vannak példák arra is, hogy Lowetinszkyt valamilyen *előítélet* befolyásolta naplóbejegyzéseinek

¹⁹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. márc. 31. sz. n. Lásd még FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. ápr. 2. sz. n. Vö. még FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. máj. 15. sz. n.

²⁰ Idézi: *Simon Schama*: Polgártársak. A francia forradalom krónikája. Bp. 2001. 887.

²¹ Lásd 18. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész, továbbá: FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. jún. 29. sz. n.

²² Vö. *Reinhard Koselleck*: Az ismeretlen jövő és a prognózis művészete. Helikon 55. (2009) 528.

²³ Lásd 18. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész, továbbá: FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. ápr. 7. sz. n.; Uo. 1919. júl. 28. sz. n.

²⁴ Lásd 19. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész.

²⁵ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. júl. 3. sz. n.

²⁶ Lásd például *Jacques Le Goff*: Fej vagy szív? Testmetaforák politikai használata a középkorban. *Café Babel* 2005. 51. sz. 111–116.; *Susan Sontag*: A betegség mint metafora. (Mérleg) Bp. 1983. 70., 87–103.

²⁷ Lásd 5. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész.

elkészítésénél: így a diktatúra vezetőinek zsidó voltával kapcsolatos nézetek²⁸ július 2-ai szövegeiben, melyekben a nem zsidó származású Garbai Sándort „szemita típusú”-ként²⁹ és „szemita jellegű arcú”-ként³⁰ írta le.

A hivatalnok többféle forrásból merített információkkal, különböző eszközök segítségével tájékozódva alakította ki állásfoglalásait a Tanácsköztársaság jelenségeiről. Feljegyzéseiben visszatérően foglalkozott a *kommunizmus megvalósíthatóságának problematikájával*, így például április 6-ánál ezt írta: „szép tan a kommunizmus, de gyakorlatilag egyelőre kivihetetlen”.³¹ Július 8-ai naplórészletében pedig arra utalt, hogy a közvélemény-formálók elgondolásainak megvalósítását az új rendszer ellenségei akadályozzák meg: „Hát szép ez a proletáreszme, de mit ér az, ha ideig-óráig győzzük is erővel, a végén pedig megfojtanak vagy kezessé tesznek bennünket a blokáddal.”³² A diktatúra időszakában megtapasztalt, általa többször is bírált visszasságok, problémák nyomán e nézetét rögzítette július 20-ánál is, „a kommunizmus ez idő szerint még utópisztikus mivoltát” említve.³³ Ugyanakkor naplóiban Lowetinszky írt az *eszme és a megvalósítása érdekében végrehajtott cselekvések közötti ellentétéről* is. Május 17-ei feljegyzésében a diktatúra terrorjának különösen kegyetlen megnyilvánulásait ábrázolva a következőket vetette papírra: „és akkor csodálkoznak [tudniillik a Tanácsköztársaság irányítói – V. B.] rajta, hogy ellenforradalmárok

²⁸ Vö. ezekhez például *Hajdu Tibor: Változó korok, változó vélemények a Magyarországi Tanácsköztársaságról*. In: Századok Füzetek 5. Szerk. Pál Lajos. Bp. 2009. 16.; *Uő: Tanácsköztársaság, 1919. A Forradalmi Kormányzótanács személyi összetételéről*. Rubicon 23. (2012) 8. sz. 72–75. Lásd ehhez FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. jún. 19. sz. n.

²⁹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. júl. 2. sz. n. Vincze Sándor visszaemlékezése szerint a Forradalmi Kormányzótanács megalakításakor Kun Béla a következő indoklással javasolta Garbait a testület elnökének: „Szép, keresztény ember, az isten [így!] is elnöknek teremtette!” Idézi: *Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. (Modern magyar történelem) H. n. 2018. 415., 475.

³⁰ Lásd 14. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész. A beszéd itteni ismertetéséből az derül ki, hogy abban Garbai foglalkozott a zsidóság és a Tanácsköztársaság kapcsolatával is: „Felemlítette a pogromot s felhozta, hogy az csak ellenforradalmi jelszó, konstatálja, hogy az elmúlt rezsim nem mert nyúlni a zsidó nagykereskedőkhöz, hanem engedte nyúzni a népet, s ha uralomra kerül, tovább fogja azt engedni nyúzni, úgy állította be, hogy a zsidóság szereplése a forradalomban az ifjú zsidók forradalma az öreg zsidók ellen.” Uo. sz. n.

³¹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. ápr. 6. sz. n.

³² FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 8. sz. n.

³³ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 20. sz. n. Lowetinszky ekkori nézeteivel kapcsolatban érdemes idézni a vele szemben a Tanácsköztársaság bukása után lefolytatott fegyelmi eljárás során keletkezett, 1920. jan. 20-ai, akkori tevékenységét összefoglalóan értékelő főügyési indítvány e részletét: „Azt, hogy Lowetinszky János kommunista érzelmű lett volna, a vizsgálat adatai egyáltalán nem bizonyítják, sőt Szelletics Sándor várm. irodaigazgató vallomásaiban tanúsítja, hogy Lowetinszky állandóan hangoztatta, hogy ő nem kommunista és nem is lesz.” A hivatalnok „azon védekezését tehát, hogy ő nem volt kommunista érzelmű és a kommunista uralommal nem azonosította magát, a most felsorolt bizonyítékok alapján valóban kell elfogadni.” Lásd Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, IV. 408. b. Alispáni iratok, 2664-1920. Lowetinszky János elleni fegyelmi elrendelés, 21–22.

keletkeznek? Hiszen megutáltatják magukat és az eszmét, amely pedig szép.”³⁴ Néhány nappal később, május 21-énél az egyik vármegyei hivatali elöljáró durva viselkedése kapcsán ekként fogalmazott: „ha a proletariátus uralma így fest, akkor megette a fene az ideált ilyen gyakorlati kivitel mellett”.³⁵ Szintén nem egyszer írásban rögzített értékelése a Tanácsköztársaságról, hogy az „*felfordult*”, „*tótágast álló*” világ. Április 8-ánál azt állította: „fene felfordult egy világ ez”,³⁶ egy nappal később, április 9-énél pedig arról számolt be, hogy ez az állapot még fokozódik is: „A helyzet napról napra felfordultabb [így!] lesz, egyik rendelet követi a másikat s egyik agyonüti a másikat.”³⁷ Július 30-ai naplóbejegyzésében, immár visszatekintve a fennálló rendszer elmúlt hónapjaira, Kun Béla a diktatúra időszakának „*építő munkája*”-ról tett megnyilatkozására³⁸ reagálva, Lowetinszky ezeket jelentette ki: „na abból [tudniillik az építő munkából – V. B.] én, a közvetlenül szemlélő is keveset láttam, rombolást azonban az egész vonalon végig, azt láttam, tótágast állást és fejetlen kapkodást”.³⁹ Augusztus 1-jénél, immár a Tanácsköztársaság bukásáról írva, a hivatalnok, egyfajta öszszegzésként is, ekként fogalmazott: „*a legfőbb ideje, hogy vége legyen ennek a tótágast állásnak*”.⁴⁰

A Tanácsköztársaság, illetve egyes jelenségeinek értékelésénél Lowetinszky számára fontos szempont volt, hogy *azok mennyiben szolgálják Magyarországot, a magyarság érdekeit*. Nem sokkal az új rendszer létrejötte után, április 7-énél a következőket vetette papírra: „Az a nézetem, hogy Károlyi Miska látva, hogy az antant elvakult gögijében és diadalmármorában szóba sem akar velünk állni, s feltétlenül martalékul dobni a kis ragadozóknak, helyesen, megmentendő árva hazáját, átengedte okosan a gyeplőt a proletároknak, gondolva, jönnek még jobb idők is. Így hát Isten nevében csinálják ők, ahogy tudják, csak az az eredménye

³⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. máj. 17. sz. n.

³⁵ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. máj. 21. sz. n.

³⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. ápr. 8. sz. n.

³⁷ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. ápr. 9. sz. n.

³⁸ Lásd *Kun Béla*: Felhívás a világ proletárijaihoz! Népszava, 1919. július 30. 3.

³⁹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 30. sz. n.

⁴⁰ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. aug. 1. sz. n. A Tanácsköztársaságról kortársai közül nem csak Lowetinszky írta azt, hogy az „*tótágast álló világ*”. Például a Borsszem Jankó 1919. szept. 21-ei számában, A proletárdiktatúra humora című összeállításban jelent meg a következő szöveg: „Egy olvasónk írja: A kommun legsötétebb ideje alatt elmenekültem Budapestről, hogy csöndes vidéken pihenhessem ki a diktatúrától megviselt idegeimet. Itt egy józan magyar a következőkben adta elő a kommunizmusról való véleményét: – Hát, uram, voltam én egyszer a cirkuszban. Ott láttam egy embert, aki a feje tetejére állt. Láttam már olyan embert is, aki egy óráig tudott a fejebűbáján állni. De olyan embert, aki folyton a fején járt volna, még nem láttam.” A proletárdiktatúra humora. Gyenge a szovjet, urak! IV. Borsszem Jankó 52. (1919) 31. sz. 4., további példákat lásd *Csunderlik Péter*: A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Bp. 2019. 290–291.

legyen meg, hogy Magyarország és a magyar nép megmaradjon, az eszközökkel már nem törődöm, mikor a cél szent.⁴¹ Eszerint a hivatalnok ekkor bármilyen politikai rendszert hajlandó volt elfogadni, ha az Magyarország, a magyarság megmaradását biztosítja. Azt pedig, hogy ez mennyire fontos volt számára, jól mutatja több mint másfél hónappal későbbi, a Vörös Hadsereg sikeres küzdelmei kapcsán írott feljegyzése, amelyben – immár a Tanácsköztársaság nem egy negatívumának, visszásságának megismerése után is – lényegében megismételte április 7-ei állásfoglalását: „Hát még ha nem is volna rokonszenves a proletáruralom, akkor is örülök annak, hogy megmutatták a világnak, hogy él még a magyar és nem lehet vele packázni, bár kivernék a cseh és román meg szerb bandákat és alapítanának olyan államformát, amilyen jólesik.”⁴² S noha több, július végi naplóbejegyzése a Tanácsköztársaság elutasításáról tanúskodik, július 29-énél papírra vetett kijelentései azt mutatják, hogy – nem függetlenül a még korábban kialakult nézeteitől – a magyarság érdekei szempontjából mégsem a proletárdiktatúrát tartotta a legrosszabb politikai rendszernek: „Hogy mit akarnak ezzel a szerencsétlen, jobb sorsra érdemes nemzettel, nem tudom. Horthy a szegedi hadügyminiszter? Szegeden egy bankett alkalmával, mint osztrák–magyar fővezér mutatkozott be, és intésére a kivezényelt katonazenekar [...] a »Gotterhaltét« kezdte fújni. Na ezt nem, tisztelt ellenforradalmi kormány, akkor inkább az »Internacionálét«, mint a hóhérnótát [...] Úgy látszik, újabb osztrák–magyar slamasztikába akarnak bennünket vinni, akkor inkább proletáruralmat.”⁴³

Lowetinszky párhuzamosan vezetett naplóiban arra is vannak példák, hogy *ugyanannál a napnál, ugyanarról a jelenségről ugyanolyan értékelést* rögzített a magánéletének eseményeit megörökítő és a világtörténelem fejleményeivel foglalkozó feljegyzéssorozatában: így ezek különösen határozott állásfoglalásoknak tekinthetők. Március 22-ei szövegeiben ilyen a magyar nemzet dicsőséges halálának víziója. Személyes naplójában az olvasható, hogy *„sarkunkra állunk az antanttal szemben. Egye fene, akármilyen kormány, csak ne tűrje már ezt a vég nélküli pofozást, ha már dögleni kell, dögljünk dicsőségesen”*.⁴⁴ Történelmi tárgyú feljegyzéssorozatában pedig az áll, hogy *„haljunk meg, ha kell, dicsőséggel”*.⁴⁵ Április 20-ánál, húsvét vasárnapjánál, személyes

⁴¹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. ápr. 7. sz. n.

⁴² FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. máj. 25. sz. n. Vö. még *Vörös Boldizsár*: „Hát csak jöjjenek, most én védlek meg tőlük”. Kortársak véleményei, reményei a Tanácsköztársaság sikeres küzdelméről a magyar határokért. (Megjelenés alatt a Somogy 2019-es évfolyamában.)

⁴³ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 29. sz. n. Vö. A cirkusz-kormány hadügyminisztere Károly volt császár mellett tüntetett. Népszava, 1919. július 29. 4.

⁴⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. márc. 22. sz. n.

⁴⁵ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. márc. 22. sz. n.

naplójában a nemzet, a haza állapotáról Lowetinszky azt állította, hogy az „nagyon, de nagyon szomorú és vigasztalan”,⁴⁶ a másik szövegsorozatban pedig, egyebek mellett, ezeket: „félek, hogy az antant ezt [tudniillik a magyarországi „proletáruralmat” – V. B.] tüzzel-vassal le fogja törni, az oroszsal nem bír, de velünk igen. [...] Hát azt hiszem, ez Magyarország végének kezdete, amelyből aligha lesz feltámadás többé”.⁴⁷ Július 30-ánál a magánéletemek eseményeit megörökítő naplójában a hivatalnok a Tanácsköztársasággal kapcsolatban azt írta, hogy „A fene már megehetné ezt a disznó állapotot”,⁴⁸ a történelmi tárgyúban pedig a következőképpen értékelte azt: „Bulgáriában bolsevista mozgalmak törtek ki. Több nagyvárosban zavargás volt, követelték a Tanácsköztársaság kikiáltását. Na, majd lemondanak róla, ha a bőrükön megismerik, hogy mi is az.”⁴⁹

A naplói tehát többféle forrásból, különböző szerzői eszközök alkalmazásával igyekezett tájékozódni az 1919-es Tanácsköztársaságban, majd megörökíteni és értékelni azt feljegyzéssorozataiban. A folyamatosan keletkező szövegekben megfigyelhetők ismétlődő elemek: a kommunizmus megvalósíthatóságának, az eszme és a megvalósítás ellentétének problematikái; a „tótágast álló világ” értékelés; a magyarság érdekeinek szem előtt tartása. Az ezekkel kapcsolatos, általános jellegű értékelések pedig – megítélésem szerint – jól jelzik, hogy a hivatalnok miként vélekedett a 133 napos diktatúráról. Ugyanakkor a hatalmas naplóanyag nemcsak annak megismerését segítheti elő, hogy egy, a politikai és a tudományos elit körein kívül álló, a saját kora történelme iránt rendkívül érdeklődő személy miként látta, illetve láttatta a Tanácsköztársaságot (ami, úgy gondolom, önmagában is érdekes), hanem ezen túlmutatóan, általánosabb érvénnyel, figyelemre méltó példákkal szolgál azzal kapcsolatban: egy ilyen ember miként igyekszik információkat szerezni kora eseményeiről, valamint megérteni és megörökíteni azokat. A magánéleti mozzanatokot tartalmazó és a magyar, valamint az egyetemes történelem fejleményeivel foglalkozó naplók együttes vizsgálatai, összevetései pedig, szintén önmagukon túlmutatóan, általánosabb érvénnyel szemléltetik, hogy a különböző tartalmú szövegek miként kapcsolódhatnak egymáshoz, és tanulmányozásukkal hogyan ismerhető meg szerzőjük gondolkodásmódja, világszemlélete.⁵⁰

⁴⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. ápr. 20. sz. n.

⁴⁷ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. ápr. 20. sz. n.

⁴⁸ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19.: 1919. júl. 30. sz. n.

⁴⁹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1919.: 1919. júl. 30. sz. n. Vö. Bányászok és vasutasok sztrájkja Angliában. Népszava, 1919. július 30. 4. Lásd még 39. jegyz. és a hozzá kapcsolódó főszövegrész.

⁵⁰ Vö. ehhez *Gyáni Gábor*: Az ego-dokumentumok történetírói haszna. Bárka 27. (2019) 2. sz. 70–74.

THE PARALLEL DIARIES OF AN OFFICIAL
OF THE HUNGARIAN REPUBLIC OF COUNCILS

By Boldizsár Vörös

SUMMARY

János József Lowetinszky (1866–1935), a petty bureaucrat employed in Pest county, kept two parallel diaries for years, the period of the Hungarian Republic of Councils included. In one of them he recorded the events of his private life, and in the other the actual events of Hungarian and world history. Working from a variety of sources, he attempted to orient the various manifestations of the regime, as well as to describe and even evaluate them with the help of varied tools. This immense material not only helps with understanding the way in which a person outside the political and scientific elite, yet highly interested in the history of his own times, regarded the Republic of Councils and presented it. In a more general way, it offers revealing examples of the ways in which such a person could attempt to get information about contemporary events and to understand and record them.